

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ

Кафедра кримінології та кримінально-виконавчого права

CRIMINOLOGY

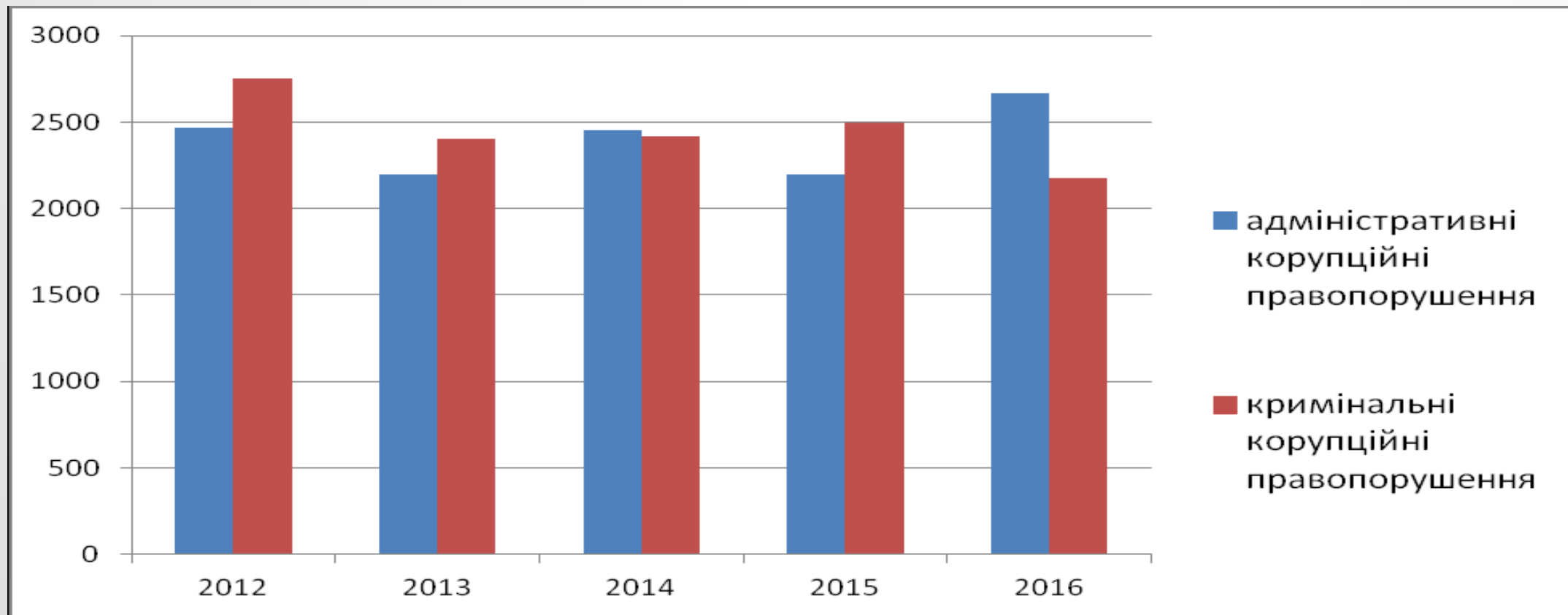
ЗМІСТ

- **1. Сучасний стан, рівень, структура, динаміка корупційної злочинності .**
- **2. Регіональні особливості корупційної злочинності .**
- **3. Прогнозування корупційної злочинності.**
- **4. Особливості кримінологічної характеристики осіб, що вчиняють корупційні злочини .**

- **Дослідження стану корупції є важливою складовою антикорупційної політики України.**

- Разом з певними зрушеннями у цій сфері державні інституції не використали потенціал цього інструменту раціонально. Адже знання про реальний стан речей у цій сфері дасть змогу розробити ефективні запобіжні заходи та мінімізувати передумови корупційної злочинності.
- *За даними дослідження провідного всесвітнього громадянського руху з протидії корупції «Transparency International», у 2016 році (індекс цього року включає 176 країн і територій) Україна посіла 131 місце (індекс 29 балів з 100 можливих – це лише на три бали вище ніж у 2014 році). Трійкою лідерів у найвідомішому світовому антикорупційному рейтингу CPI 2016 року є Данія, Фінляндія та Швеція із 91, 90 і 89 балами відповідно. Найкорумпованішими країнами світу є Північна Корея та Сомалі із 12 балами.*

ВІДПОВІДНО ДО СТАТИСТИЧНИХ ДАНИХ КІЛЬКІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТЯГОМ 2012-2016 РОКІВ ЗАЛИШАЛАСЬ ДОВОЛІ СТАБІЛЬНОЮ. СЕРЕДНІ ЩОРІЧНІ ЗНАЧЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ ДАНОЇ КАТЕГОРІЇ СТАНОВИЛИ: 2479 – ДЛЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТА 2341 – ДЛЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.

СЕРЕД ВИЯВЛЕНИХ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ 76,3 % ВІДНОСИЛИСЬ ДО ТЯЖКИХ ТА ОСОБЛИВО ТЯЖКИХ, 6,8 % – ВЧИНЕНІ У СКЛАДІ ОРГАНІЗОВАНИХ ГРУП ТА ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.

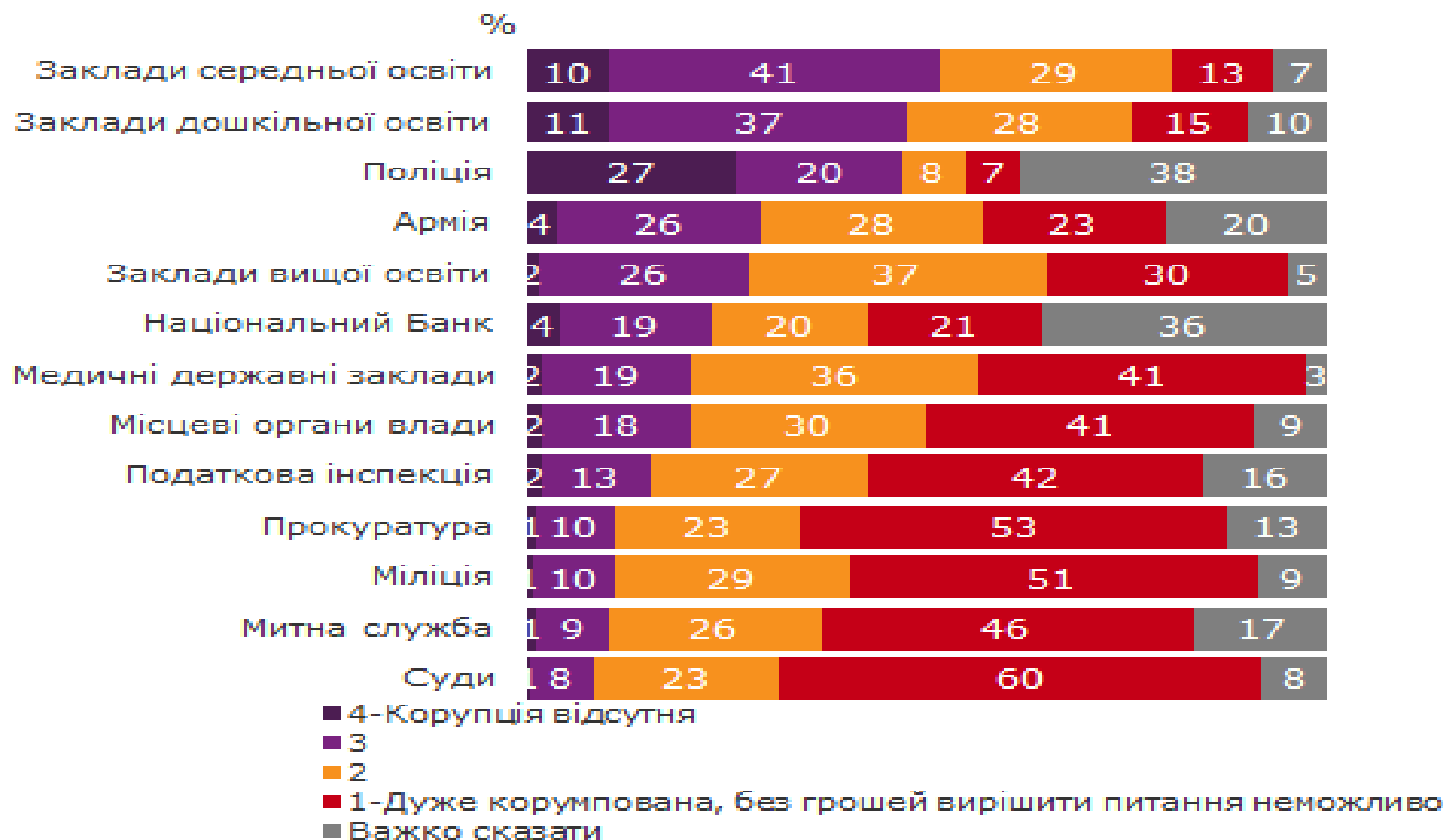
- *За сферами, де були виявлені корупційні правопорушення, варто відзначити певний десонанс показників розподілу.*
- *Так, істотно різняться частки адміністративних і кримінальних правопорушень у фінансово-кредитній і банківській системі, а також сфері приватизації. Доля адміністративних правопорушень становить у цих сферах 0,4 %, 0,1 % та 0,4 % відповідно, а корупційних злочинів – 2,5 %, 6,8 %, 2,0 %.*
- *Пояснити такі розбіжності, на наш погляд, можна, по-перше, неспівпадінням змісту диспозицій адміністративних та кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за корупційні правопорушення, по-друге, виходячи з незначної кількості одиниць вибірки, яку по суті й представляє собою офіційна статистика адміністративних і кримінальних корупційних правопорушень при дослідженні корупції методами статистичного спостереження.*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ РОЗПОДІЛ АДМІНІСТРАТИВНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЗА СФЕРАМИ ВИЯВЛЕННЯ

- Так, за результатами соціологічного дослідження, здійсненого Центром Разумкова у 2016 р., корупція, на думку респондентів, найбільше поширена у таких органах державної влади й окремих сферах:
- медицина – 84,6 %; правоохоронні органи – 84,0 %; судова система – 83,4 %; державна влада в цілому – 82,3 %; політична сфера загалом – 79,6 %; вища освіта – 77,4 %; органи прокуратури – 76,7 %; податкові органи – 76,6 %; політичні партії – 76,0 %; митна служба – 71,9 %; місцеве самоврядування в цілому – 67,8 %; економічна сфера, діяльність підприємств – 67,3 %; СБУ – 58,0 %; середня освіта – 52,7 %; Зброї–ні сили України – 46,8 %; професійні спілки – 45,2 %; громадські організації – 39,1 %

- Інтерес також представляє собою статистична інформація, що характеризує суб'єктний склад корупційних правопорушень. Протягом аналізованого періоду щороку в середньому притягалось до адміністративної відповідальності 1829 осіб, до кримінальної – 1909. Відповідні частки державних службовців у структурі всіх корупційних правопорушників становили 9,1 % і 15,4 %.
- Варто звернути увагу на мізерні показники притягнутих до відповідальності державних службовців 1-2 категорій.
- Так, за останні 4 роки до адміністративної відповідальності було притягнуто лише 5 таких осіб, а до кримінальної – 12. Це при тому, що за офіційними даними виявляють державних службовців 1-2 категорій, які вчинили кримінальні корупційні проступки більше 200 осіб щороку.

Рівень корумпованості сфер та інституцій

К1. На Вашу думку, наскільки корумпованими, на сьогоднішній день, є наступні сфери?

Вибірка: хвиля 1.3, N=1000

ВОДНОЧАС, НАВЕДЕНІ СТАТИСТИЧНІ ДАНІ НЕ ПОВНОЮ МІРОЮ ВІДОБРАЖАЮТЬ РЕАЛЬНОЇ УРАЖЕНОСТІ КОРУПЦІЄЮ ЗАЗНАЧЕНИХ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ.

- *Так, відповідно до результатів соціологічного опитування, проведеного в різних регіонах України у кінці 2015 року компанією «Тейлор Нельсон Софрез Україна» (TNS в Україні)¹²⁹, найбільш корумпованими структурами (оцінка – «дуже корумповані, без грошей вирішити питання неможливо») визначено суди (60 %),*
- Якщо говорити про оцінку змін у боротьбі з корупцією, то більше половини респондентів не помітили жодного заходу та ще 18% не змогли нічого відповісти з цього приводу . Значуще більше таку точку зору поділяють жителі Західного регіону (60%).
- Але 19% вказали, що запроваджуються реальні кримінальні справи проти корупціонерів, 12% – що держава призначає покарання для тих, хто дає хабарі, 7% вказали, що держава робить покарання для корупціонерів жорстким і невідворотним 1 *прокуратуру (53 %), міліцію (51 %) та митну службу (46 %)*

Що робить держава для подолання корупції

К8. Про що з наступного Ви чули за останні 3 місяці, - що зробила держава для подолання корупції

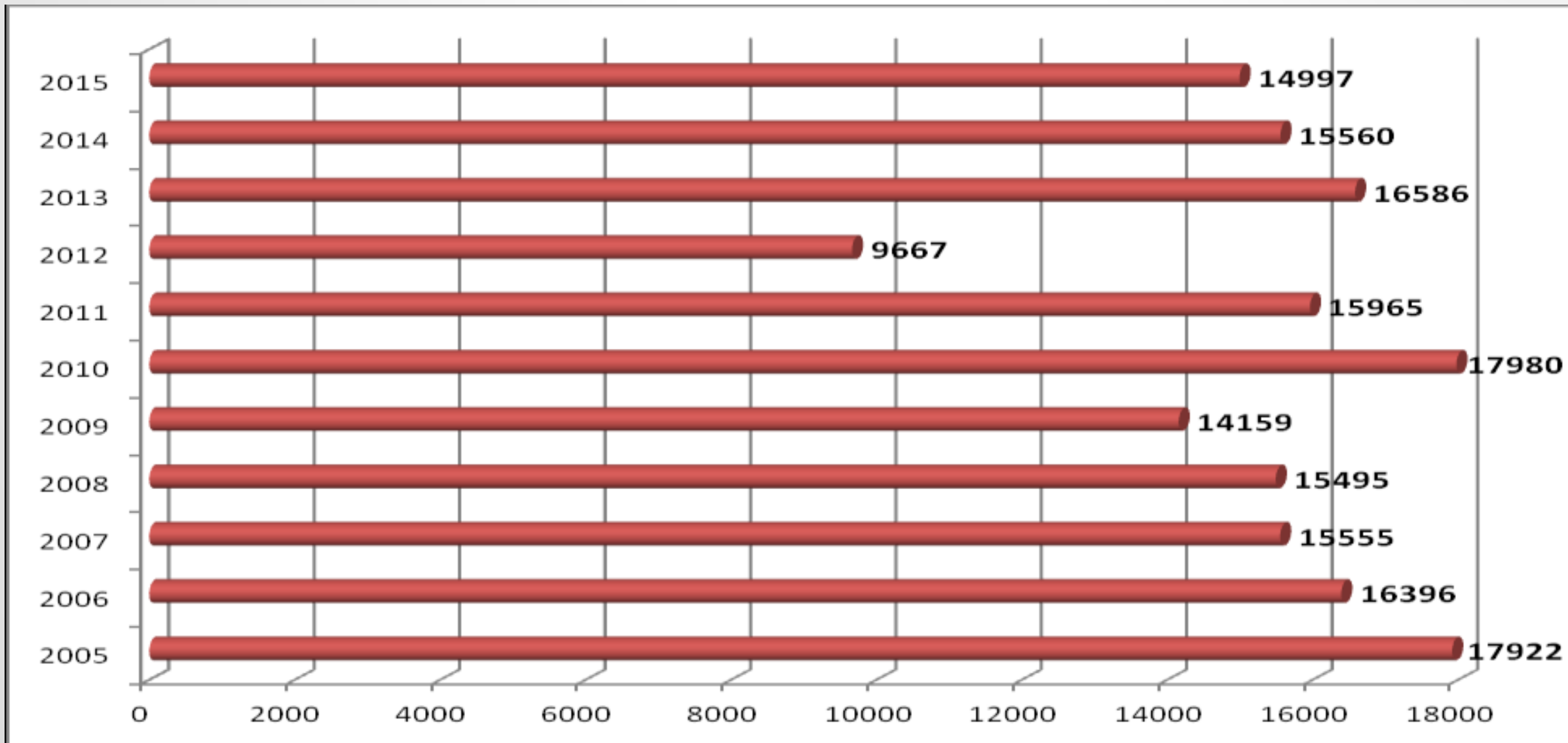
Вибірка: жвиля 1.3, N=1000

- *Як зазначають чисельні наукові джерела, корупційні правопорушення характеризуються одним із найвищих рівнем латентності. З огляду на це окремі автори не вважають за доцільне при кримінологічному аналізі корупції використовувати дані офіційної статистичної звітності надаючи перевагу «аналітичному скринінгу»*
- *Очевидно, що абсолютно точне відображення стану корупції у статистичних звітах можливе лише теоретично, для її кримінологічного аналізу досліджувати всі відомості про її прояви нереально і не потрібно.*
- *Відомості статистичної звітності щодо корупції можна оцінювати як вибірккову сукупність, на основі якої можливо скласти достатньо повну характеристику всього (з урахуванням латентної складової) об'єкту дослідження.*
- *Водночас, з метою отримання найбільш репрезентативної інформації щодо реального стану корупції офіційна статистика має бути доповнена альтернативними видами кримінологічної інформації – соціологічними дослідженнями громадської думки, що проводяться як національними, так і зарубіжними організаціями, експертними оцінками, контент-аналізами матеріалів преси та ін.*

- Проведений на основі офіційних статистичних джерел кримінологічний аналіз стану корупції дозволив визначити її основні кількісні характеристики за період 2012–2016 років, зокрема рівень, структуру, динаміку корупції, а також співвідношення окремих параметрів, що характеризують адміністративні та кримінальні корупційні правопорушення. Дослідження статистичної інформації, що характеризує суб'єктний склад корупційних правопорушень, засвідчило ситуацію щодо спрямованості головних зусиль правоохоронних органів на притягнення до відповідальності не самих небезпечних корупційних правопорушників. Разом з тим, корупціонери найвищого рівня залишаються, як правило, безкарними.

- В офіційній статистиці, що оприлюднює ДІАЗ МВС України, обліковуються окремі види корупційних злочинів. Аналізуючи злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, зокрема вчинені за статтями 364-370 КК України, які є складовими корупційної злочинності, розкриємо характерні напрями існування сучасної корупційної злочинності.
- *Отже, за останні 10 років в Україні (2006-2016 рр.) спостерігається тенденція щодо зменшення показників кількості зареєстрованих злочинів даної категорії, про що свідчать статистичні дані МВС України, зокрема у: 2005 році зареєстровано 17922 злочини, питома вага 2,3 % від загальної кількості вчинюваних злочинів у державі; 2006 р. – 16396 злочинів (3,9 %); 2007 р. – 15555 злочинів (3,8 %); 2008 р. – 15495 злочинів (4 %); 2009 р. – 14159 злочинів (3,3 %); 2010 р. – 17980 злочинів (найбільший показник, питома вага 3,6 %); 2011 р. – 15965 злочинів (3,1 %); станом на 20.11.2012 р. – 9667 злочинів (зменшення на 40,5 %, порівняно з аналогічним періодом 2011 року, питома вага 2,2 %); 2013 р. – 16586 злочинів (2,9 %); 2014 р. – 15560 злочинів (2,9 %); 2015 р. – 14997 (2,7 %) .*

КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ ВІЯВЛЕНІ ЗА 2006 – 2015 РОКИ

- Аналіз кількісних показників зареєстрованих злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, свідчить про їх відносно невисокий рівень в структурі злочинності (не більше 4 %).
- **Якщо розглядати кількість вчинених злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, за територіальним розподілом, то можна простежити наступну закономірність.**
- На протязі 2005 – 2016 років найвищий рівень зазначених злочинів утримується у областях – Донецька, Дніпропетровська, Луганська, Київська та Одеська (близько 7 % від загальної кількості злочинів у сфері службової діяльності); середній рівень – АР Крим, Вінницька, Закарпатська, Запорізька, Сумська, Харківська, Черкаська; низький рівень – Волинська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Рівненська, Хмельницька, Чернігівська, Чернівецька (менше 3 % від загальної кількості злочинів у сфері службової діяльності).

ЗА ДОМІНУВАННЯМ У СТРУКТУРІ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ, ВИОКРЕМЛЮЮТЬСЯ ТРИ НАЙБІЛЬШ ХАРАКТЕРНІ БЛОКИ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

- – перший (питома вага 10,8 %) – включає склади злочинів, передбачені ст. 364, 3641 КК України, зокрема: перевищення влади або службових повноважень (ст. 364 КК України) та зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 3641 КК України);
- – другий (питома вага 14,3 %) – включає склади злочинів, передбачені ст. 368-370 КК України, зокрема: прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України), незаконне збагачення (ст. 3682 КК України), підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 3683 КК України), підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 3684 КК України), пропозиція, обіцянка або надання 141
- неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України), зловживання впливом (Стаття 3692 КК України), провокація підкупу (ст. 370 КК України);
- – третій (питома вага 9 %) – включає склади злочинів, передбачені ст. 365, 3652 КК України, зокрема: перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК України) та зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 3652 КК України).

- Із статистичних відомостей випливає, що рівень злочинів, передбачених ст. 364 КК України, скоротився на 23,8 %; ст. 365 КК України – на 14,1 %; ст. 366 КК України – на 6,3 %; ст. 367 КК України – на 14,5 %; ст. 368 КК України – на 6,0 %.
- Наведені дані демонструють, що у 2013 – 2015 рр. має місце нібито стійка тенденція до скорочення як динаміки сучасної корупційної злочинності в цілому, так і динаміки її найбільш поширених проявів. На думку окремих кримінологів, зміна рівня корупційної злочинності скоріше свідчить про формальні і популістські показники.
- Переважна більшість викритих фактів прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою стосувалася посадових осіб нижньої ланки (керівників структурних підрозділів підприємств, голів чи секретарів сільських рад, спеціалістів установ районного рівня, оперативних уповноважених, слідчих, інспекторів тощо).
- Співвідношення злочину і покарання за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою також не дає позитивних вражень. Наприклад, із 840 кримінальних проваджень про хабарництво направлених до суду у 2016 році притягнуто до кримінальної відповідальності у вигляді позбавлення волі 34 особи, тобто лише кожного 25

- У характеристиці хабарників відзначаються наступні тенденції (період 2005-2016 рр.), це:
 - 1) зменшення кількості жінок (з 41 % до 20 %);
 - 2) підвищення освітнього рівня хабарників;
 - 3) зменшення кількості хабарників, які раніше вчиняли злочини (з 3,2 % до 1,1 %);
 - 4) незначні коливання у віці хабарників (зменшення хабарників у віці 25-29 років та відповідно їх збільшення у віці 30 років і старше, де особливо відмічається вік 55-60 років).

- Надати структуру корупційної злочинності можна й *за тяжкістю злочинів корупційної спрямованості*.
- Так, у 2016 р. органами кримінальної юстиції було обліковано 50,1 % корупційних кримінальних правопорушень невеликої тяжкості, 23,5 % – середньої тяжкості, 25,3 % – тяжких і 0,4 % – особливо тяжких злочинів.
- Однак при цьому спостерігається негативна тенденція, що відбивається в якісній характеристиці корупційної злочинності.
- Протягом 2013–2016 рр. відбувається скорочення питомої ваги корупційних злочинів невеликої тяжкості та паралельне збільшення частки особливо тяжких злочинів та злочинів середньої тяжкості.
- Зокрема, питома вага особливо тяжких злочинів корупційної спрямованості збільшилась у чотири рази (з 0,1 % до 0,4 %), а злочинів середньої тяжкості – відповідно з 17,7 % до 23,5 %.

- *Наведений кримінологічний аналіз лише частини корупційних злочинів свідчить про латентність та поширеність корупційної злочинності, а також неефективність діяльності правоохоронних органів у виявленні, розкритті, розслідуванні даної категорії злочинів.*
- *Залежно від її рівня, структури та динаміки необхідно планувати та втілювати системну профілактику даного виду злочинності, яка в сучасних умовах набуває особливого значення.*

2. РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

- Науковці і практичні працівники постійно звертають увагу на потребу регіонального підходу до дослідження злочинності та боротьби з нею.
- На нашу думку, це є закономірним процесом, оскільки злочинність виникає саме під впливом явищ та процесів, що мають свої особливості в кожному регіоні і їх аналіз сприяє розробці ефективніших заходів профілактики.

- Аналіз особливостей злочинності в регіональному розрізі передбачає дослідження та вивчення специфіки місцевих економічних, політичних, соціальних та інших умов, які так чи інакше впливають на спосіб життєдіяльності людини, а також тих, що впливають на вчинення різного роду злочинів і на практику боротьби з ними, яка склалася в регіональних правоохоронних органах.
- Цей аналіз є тією фактологічною базою, спираючись на яку кримінологи можуть запропонувати як окремим регіонам, так і країні в цілому досить ефективну та економічно виправдану комплексно – цільову програму дій.
- Вчені – кримінологи у зв'язку з вивченням злочинності в цьому (територіальному) напрямку, використовують різні терміни: «географія злочинності», «територіальні відмінності злочинності», «територіальні особливості злочинності», «регіональні відмінності злочинності» та «регіональні особливості злочинності» .

- В перекладі з грецького, *географія* – це *землеопис*. Тобто, якщо йдеться мова про географію злочинності, то це треба розуміти як опис чи фіксація злочинності на певній території. Так, у кримінології поняття «географія злочинності» використовується досить часто як синонім поняття «розподіл злочинності в територіальному розрізі» (Кримінологія, 1976), «розподіл злочинності по різних регіонах (територіях) країни» (Курс радянської кримінології, 1985).
- На нашу думку, **географія злочинності – це кількісно-якісна характеристика злочинів та осіб, які їх вчиняють, в окремо взятих територіях або регіонах.**
- Вивчення географії злочинності дозволяє з'ясувати специфіку причин та умов злочинності в різних географічних районах з точки зору впливу на них місцевих особливостей та врахувати ці особливості при розробці системи профілактики.

- Разом з тим, за основу аналізу територіальних відмінностей злочинності беруться загальні соціально-економічні, демографічні, соціально-культурні, географічні, історичні і т.п. властивості, а також стан правовиховної та правоохоронної діяльності, в яких здійснюється реалізація однієї із специфічних неадекватних форм людської поведінки. Тому справедливіше було б використовувати термін «регіональна злочинність», яка саме і відображає територіальні, історичні, соціальні, економічні і т.п. особливості (відмінності) тих же самих явищ, процесів та їх властивостей, що відображають злочинність взагалі.
- Поняття «регіональна злочинність» означає такий підхід до проблеми злочинності, який зводиться до кримінологічного **аналізу територіально-просторових систем, виявленню дестабілізуючих факторів в них, джерел дезорганізації та соціального напруження в результаті взаємодії та взаємовпливу всіх основних компонентів і сфер соціальної системи, яка розглядається.** А вона, як живий організм, функціонує в досліджуваних територіях і проявляючи свої специфічні властивості і продукує регіональну злочинність.

- Некомерційна міжнародна громадська організація по боротьбі з корупцією – Трансперенсі Інтернешнл (англ. *Transparensi Internacional*), у рейтингу за 2015 рік надала інформацію про сприйняття корупції у 167 країнах за шкалою від 100 (не має корупції) до 0 (сильна корупція).
- В новому Індексі корупції 2015 Україна отримала 27 балів та зайняла 130 місце серед 168 країн, пропустивши вперед такі країни, як наприклад, Киргизстан (123), Гватемала (123), Росія (119), Мозамбік (112), Молдавія (103), Нігерія (99). Найнижчий рівень корупції в Данії (1), Фінляндії (2), Швеції (3), Новій Зеландії (4), Голандії (5), а найвищий – в Сомалі (167), Північній Кореї (167) і Афганістані (166). В 2014 році наша країна мала 26 балів та займала 142 позицію серед 175 країн.
- Здобути підвищення рейтингу у 2015 році Україні вдалося завдяки більш критичному ставленню суспільства до корупціонерів, створенню антикорупційних органів (НАБУ, НАЗК, САП) та появі руху викривачів корупції, про що свідчать дані дослідження Bertelsmann Foundation Transformation Index, які враховуються при визначенні СРІ.

• **На різний рівень корупції в регіонах України впливають наступні чинники:**

- 1. Рівень забезпеченості населення (заробітна плата, можливість додаткових заробітків, допомога близьких родичів, які працюють за кордоном і ін.);
- 2. Економічний розвиток регіону (інвестиційно-привабливий, сезонні заробітки і т.ін.);
- 3. Вплив зовнішніх факторів та формування на їх фоні певних традицій в регіонах, особливо тих, що межують з іншими країнами;
- 4. Рівень свідомості і громадської активності щодо неприпустимості хабарництва;
- 5. Ефективність проведення пропагандистської роботи серед населення з питань корупційних проявів;
- 6. Організації діяльності державних регіональних органів з мінімальними ризиками щодо провокації корупційних дій;
- 7. Діяльність правоохоронної системи, яка має результативність по так званому замкнутому колу, а саме, затриманий корупціонер після закінчення слідства отримує покарання, про що обов'язково інформується населення;
- 8. Урбанізаційні процеси;
- 9. Нестабільність політичної і економічної ситуації в країні в цілому;
- 10. Проблемні питання тимчасово окупованих територій;
- 11. Моральне виправдання корупції;
- 12. Слабкий контроль за діяльністю чиновників;
- 13. Тотальне приховування інформації про діяльність державних органів.

- *Для ефективної організації боротьби з корупцією велике значення має аналіз як загальних для України даних, так і кримінологічних особливостей регіонів, різних соціальних груп та сфер їх життєдіяльності. Спільність території, про що вище згадувалось, діалектично взаємопов'язана з багатьма аспектами спільної життєдіяльності громадян, вирішенням ними своїх проблем тощо.*
- **А тому головними завданнями регіональних кримінологічних досліджень корупції є:**
 - – кількісний та якісний аналіз територіального розподілу корупційних злочинів;
 - – вивчення причин та умов локалізації корупційної злочинності чи її видів в окремих частинах регіону;
 - – вивчення сукупності демографічних, політичних, економічних та інших умов, що здійснюють негативний вплив на соціальний стан у регіоні, а також аналіз регіональних закономірностей між соціальним станом та корупцією;
 - – просторовий аналіз та оцінка впливу соціальних умов на кількісно-якісні показники корупційної ситуації в регіонах;

- – виявлення відмінностей у кримінологічній характеристиці регіонів України, які:
 - а) відображають суттєву регіональну специфіку корупційної злочинності; 163
 - б) вимагають диференційованого підходу до організації боротьби з корупцією в регіоні та корегування регіональної політики в цій сфері;
- – розробка за результатами досліджень кримінологічної класифікації регіонів України та проведення їх ранжирування;
- – прогноз корупційних ризиків та розробка пропозицій і рекомендацій соціально-економічного та політичного характеру з метою поліпшення соціального стану в регіоні;
- – розробка пропозицій для комплексних програм боротьби з корупцією та пропозицій стосовно регіональної стратегії цієї боротьби силами та засобами місцевих органів влади, а також правоохоронних органів;
- – висунення пропозицій щодо ефективного розподілу сил та засобів правоохоронних органів, удосконалення системи профілактики;
- – розробка рекомендацій відносно формування управлінських рішень, пов'язаних з правовим, організаційним, матеріальним та іншим забезпеченням боротьби з корупцією в регіонах України.

- Будь-які суспільні відносини та процеси специфічним чином відбиваються та проявляються в конкретному регіоні в силу його економічних, демографічних, етнічних, кримінологічних та інших особливостей.
- *Вивчення корупції на регіональному рівні у взаємозв'язку з соціальним середовищем, економічними, політичними, культурними та іншими факторами дає можливість виявляти та прогнозувати відмінності в стані та динаміці корупції по регіонах, відпрацьовувати ефективні заходи попередження корупції шляхом цілеспрямованого впливу на фактори, що детермінують криміногенну активність населення регіону, диференціювати боротьбу з цим явищем в конкретних умовах.*

- **Основними заходами запобігання корупції в регіонах мають бути:**

- – скорочення кількості держслужбовців, з одночасним підняттям заробітної плати іншим;
 - – зменшення кількості дозвільних документів і спрощення процедури їх отримання
 - – проведення цілісної політики щодо виявлення та запобігання конфлікту інтересів службовців;
 - – продовження роботи щодо декларування, і як наслідок, виявлення незаконно набутого майна та отриманих доходів службовців. Реальне притягнення за такі дії до відповідальності;
 - – забезпечення захисту особам, які надають інформацію щодо корупційних проявів;
 - – оприлюднення та доступ до інформації про використання коштів, якими розпоряджаються державні установи;
 - – оприлюднення інформації про платежі до державного та місцевих бюджетів, які сплачують суб'єкти господарювання за видобуток чи використання природних ресурсів;
 - – формування у населення морального засудження будь-яких проявів корупції;
 - – засудження проявів корупції в ЗМІ, а не лише інформування населення про них і т.ін.
- Не менш важливі і теоретичні результати, що дають змогу глибше зрозуміти механізм детермінації корупції та її змін, встановлювати закономірності, виділяти загальне та специфічне в функціонуванні корупції в різних за своїми соціальними, економічними, культурними та іншими характеристиками регіонах.

3. ПРОГНОЗУВАННЯ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

- Прогнозування являється однією із функцій соціального управління, а його методи, що використовуються у практичній діяльності людства, сприяють підвищенню ступеня обґрунтованості прийнятих управлінських рішень.
- Особливо важливу роль прогнозування відграє у плануванні заходів протидії злочинності, зокрема й корупційної, соціально-економічні, політичні, технологічні, фінансові та інші наслідки якої можуть бути незворотними для інноваційного світового розвитку країн світу та геополітичного світового балансу. При цьому проблема прийняття правильних державних управлінських рішень у запобіганні корупційній злочинності ускладнюється відсутністю формальних критеріїв оцінки її ступеня у суспільстві та негативності соціальних наслідків завданої шкоди, що призводить до суб'єктивності цілей прогнозування такої злочинності та зростання відповідальності того хто здійснює прогноз щодо його права на втручання у систему запобігання злочинності у державі.

- **На думку деяких науковців основними принципами прогнозування корупційної злочинності мають виступати**
- – принцип системності, що потребує взаємо узгодженості, взаєморозуміння і пов'язаності об'єкту прогнозування (корупційних злочинів), прогнозного фону (корупційної злочинності) й їх елементів з урахуванням обраних зв'язків між ними;
- – принцип варіантності, що потребує розробки варіантів прогнозу, виходячи з особливостей робочої гіпотези, поставленої мети і варіантів прогнозного фону;
- – принцип безперервності, що потребує корекції прогнозів по мірі надходження нових даних;
- – принцип верифікованості, що потребує визначення достовірності, точності і обґрунтованості прогнозів;
- – принцип рентабельності, що потребує підвищення економічного або соціального ефекту від використання прогнозу над витратами на його розробку.

- **Прогнози поділяються на три види**

- – пошуковий (визначає можливість стану об'єкту прогнозування у майбутньому при умові збереження існуючих факторів),
- нормативний (визначає шляхи і умови досягнення можливого стану об'єкту прогнозування у майбутньому) і комплексний (включає у себе елементи пошукового і нормативного).
- Найбільш важливими, на думку окремих кримінологів, є два параметри прогнозу, зокрема: перший – період попередження – проміжок часу від сьогодні до майбутнього, на який розробляється прогноз; другий – період заснування – проміжок часу, на базі якого здійснюється власне прогноз.
- Також, за об'єктом дослідження виділяємо наступні прогнози: природознавчі (метеорологічні, гідрологічні, геологічні, біологічні, космологічні), науково-технічні (охоплюють перспективи розвитку науково-технічного прогресу), соціальні (охоплюють різні сфери діяльності людства і взаємозв'язки між людьми). Одним із соціальних прогнозів є юридична сфера, яка включає у себе кримінологічне прогнозування.

- **кримінологічне прогнозування** як процес наукового передбачення змін тенденцій і закономірностей злочинності, категорій і груп злочинів, особи злочинця, причин злочинності, діяльності щодо профілактики злочинності в майбутньому, а також перспектив розвитку науки кримінології.
- Таке визначення у широкому розумінні містить у собі увесь обсяг змісту кримінологічного прогнозування, а у вузькому розумінні кримінологічне прогнозування – це процес передбачення змін тенденцій і закономірностей злочинності у майбутньому (**прогнозування злочинності**).

- Оцінюючи сьогоденну ситуацію у державі (коли кожен другий (не фаховий) вважає себе експертом у оцінці й запобіганні корупції), відмітимо недієвість методу застосування методу експертних оцінок у прогнозуванні корупційної злочинності в українському суспільстві.
- Водночас, Трансперенсі Інтернешнл (має більше 100 національних осередків), авторитетна міжнародна громадська організація по боротьбі з корупцією та дослідженні питань корупції у світі, вивчає і формує щорічний Індекс сприйняття корупції (ІСК) у багатьох країнах світу, зокрема й Україні. Так, у світовому Індексі сприйняття корупції (СРІ) за 2016 рік Україна отримала 29 балів зі 100 можливих, що на 2 бали більше, ніж минулого року, але недостатньо для країни, влада якої назвала боротьбу з корупцією головним пріоритетом. *Покращенню нашої позиції у світовому рейтингу сприяло просування антикорупційної реформи, проте відсутність дієвої судової системи та фактична безкарність корупціонерів не дає Україні зробити потужний ривок уперед і подолати 30-бальний бар'єр. У всесвітньому рейтингу СРІ Україна цього року посідає 131 місце зі 176 країн та розділяє цю «ганебну для нації» сходинку з Казахстаном, Росією, Непалом та Іраном*

- Іншою міжнародною інституцією з потужними експертами, що прогнозують розвиток корупції в Україні є Група держав проти корупції (GRECO), яка, завітавши великою потужною оціночною місією у 2017 році до України, надала свій невтішний прогноз щодо корупції.
- Але через декілька місяців GRECO у Страсбурзі на своєму 76 пленарному засіданні затвердила «Оціночний звіт щодо України» 180, відмітивши позитивні поштовхи у цьому напрямі (організацію основних антикорупційних реформ та напрямів їх здійснення) та вказавши на недоліки (подальше зміцнення та посилення координації антикорупційних інститутів держави, передусім НАЗК і НАБУ; посилення контролю з питань запобігання конфлікту інтересів, отримання подарунків та щодо дотримання професійної етики народними депутатами України, судьями і прокурорами; звернуто увагу на необхідність поширення знань в цій сфері; внесення зміни до Кримінального і Кримінального процесуального кодексів України, законодавства про статус народних депутатів, про судоустрій і статус суддів та про прокуратуру).
- **Отже, GRECO, звернувши увагу на необхідність поширення знань у сфері запобігання корупції, фактично визнала відсутність фахових експертів, що долучаються до такої сфери, а тому ефективність методу експертних оцінок корупційної злочинності у середині держави піддається величезному сумніву.**

- Основними, якщо неєдиними, методами оцінки корупції в цілому та корупційної злочинності, є формалізованих методи, що є ефективними тільки для короткострокових прогнозів. Натомість, два з них (кореляційного і регресійного аналізу та математичного моделювання) потребують, колективної роботи, спеціальних знань та серйозного системного підходу до збору інформації щодо зв'язків багатьох показників об'єкту прогнозу й прогностичного фону.
- А от метод екстраполяції, який засновується на статистичному спостереженні динаміки корупційної злочинності й визначенні тенденції (тренду) її розвитку та продовження тенденції для періоду випередження, є більш-менш ефективним.

ВОДНОЧАС, ПРОВЕДЕМО ПРОГНОЗУВАННЯ ЛИШЕ ЧАСТКИ ТАКИХ ЗЛОЧИНІВ, ЗОКРЕМА У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЯКІ КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОМ ВІДНЕСЕНІ ДО КОРУПЦІЙНИХ.

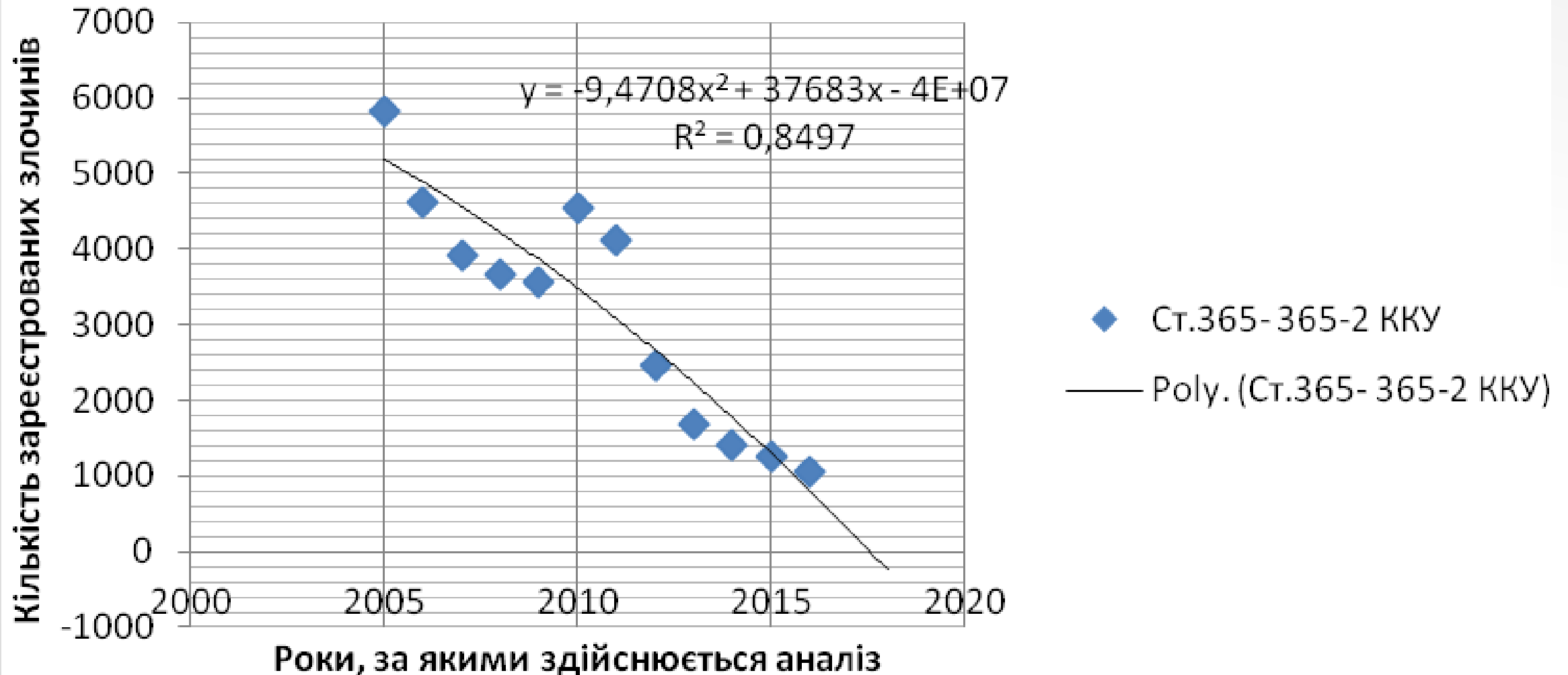
Прогноз корупційних злочинів, передбачених ст.364 ККУ

Прогноз корупційних злочинів, передбачених ст.364 - 1 ККУ

Прогноз корупційних злочинів, передбачених ст.365 - 365-2 ККУ

Прогноз корупційних злочинів, передбачених ст.368 ККУ

Прогноз корупційних злочинів, передбачених ст.368 - 2 ККУ

Прогноз корупційних злочинів, передбачених ст.368 - 3 ККУ

Прогноз корупційних злочинів, передбачених ст.368 - 4 ККУ

Прогноз корупційних злочинів, передбачених ст.369 ККУ

Прогноз корупційних злочинів, передбачених ст.369-2 ККУ

- **Як бачимо з прогнозів, тенденції та й сама кількість зареєстрованих злочинів свідчать про позитивні, хоч й невеличкі, зрушення у плані дієвості практики застосування кримінально-правової норми.**
- . Особливістю сучасного стану злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, залишається низький відсоток виявлення вчинення даного виду злочинів групою осіб, а також організованими групами, хоч кількість їх саме з корумпованими зв'язками збільшується. Корумповані зв'язки стають у нагоді при вирішенні питань безпеки існування організованих злочинних груп, розширення масштабів злочинної діяльності, впливу на державні органи під час прийняття рішень у важливих для організованої злочинності питаннях. На підставі викладеного можна зробити висновок, що спостерігається постійне і стабільне зрощення організованих злочинних груп з корумпованими службовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування.
- Наведений неповний, у силу вищезазначених обставин, короткостроковий кримінологічний прогноз деяких корупційних злочинів та його декотрий аналіз не дає змоги говорити про реальну картину корупційної злочинності та дієвість заходів, що здійснюються кримінальною юстицією у державі. Також, проаналізована частка злочинів, яка є лише частиною корупційної злочинності, не дає підстав відзначити повноту, вірогідність, об'єктивність, всебічність, взаємоузгодженість, неупередженість, обов'язковість до виконання здійсненого прогнозу, адже прогнозування здійснювалось лише одним з методів – екстраполяції.
- Скоріше всього зроблений прогноз частки корупційних злочинів свідчить про латентність та їх поширеність, а також неефективність діяльності правоохоронних органів у виявленні, розкритті, розслідуванні даної категорії злочинів.
- **Насамкінець, розвиваючи дієву систему запобігання корупційній злочинності у державі, варто створити її обов'язків елемент – якісно-кількісний аналіз і прогнозування злочинності, де використовувались би усі дієві перелічені вище методи прогнозування корупції, що у сучасних умовах набуває особливого значення**

4. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ

- Корупційним правопорушенням визнають умисне діяння, що містить ознаки корупції, вчинене суб'єктом відповідальності за корупційні правопорушення, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність. Закон «Про запобігання корупції» (ст. 3) передбачає категорії осіб, які можуть бути суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення ¹⁸⁸.
- Метою Закону є комплексне реформування системи запобігання корупції у відповідності до міжнародних стандартів та успішних практик іноземних держав.
- Отже, з наведеного переліку вбачається, що під дію чинного закону «Про запобігання корупції» підпадають не тільки всі вищі посадові особи держави, депутати, судді, прокурори всіх рівнів, державні і місцеві службовці, а також і особи, які є керівниками або працівниками підприємств, установ, організацій приватного права.
- Актуальність даної теми полягає в тому, що практична діяльність із виявлення та розкриття корупційних злочинів, притягнення винних до кримінальної відповідальності неможлива без з'ясування особи, яка вчинила злочин. **Вивчення особи злочинця відіграє значну роль у встановленні взаємозв'язків між окремими елементами кримінологічної характеристики злочину, які дозволяють виявити способи його вчинення, способи приховування та інші обставини справи. Крім того система особистісних характеристик особи має важливе значення для аналізу причин злочинної поведінки, а відтак і для профілактики корупційних злочинів.**

- Отже, з наведеного переліку вбачається, що **під дію чинного закону «Про запобігання корупції»** підпадають не тільки всі вищі посадові особи держави, депутати, судді, прокурори всіх рівнів, державні і місцеві службовці, а також і особи, які є керівниками або працівниками підприємств, установ, організацій приватного права.
- Актуальність даної теми полягає в тому, що практична діяльність із виявлення та розкриття корупційних злочинів, притягнення винних до кримінальної відповідальності неможлива без з'ясування особи, яка вчинила злочин. Вивчення особи злочинця відіграє значну роль у встановленні взаємозв'язків між окремими елементами кримінологічної характеристики злочину, які дозволяють виявити способи його вчинення, способи приховування та інші обставини справи.
- Крім того система особистісних характеристик особи має важливе значення для аналізу причин злочинної поведінки, а відтак і для профілактики корупційних злочинів.

- **Особа злочинця** – це складне інтегруюче поняття, що включає в себе і біологічні, і психологічні, і соціальні сторони людини. Більшість сучасних кримінологів схиляються до того, що зміст і цілісність людини визначаються не стільки її природними, скільки соціальними якостями і властивостями. Саме останні є головними, домінуючими, які обумовлюють поведінку людини в суспільстві. Адже людина не народжується особою, вона стає нею в процесі свого розвитку, входження в соціальне середовище, засвоєння поведінки, поглядів, норм моралі і звичок, властивих соціуму, до якого вона належить. Особа – це продукт і суб'єкт суспільних відносин
- Процес, протягом якого особа розвивається і змінюється, отримуючи конкретне соціальне обличчя, називається соціалізацією. Дефектом соціалізації є особа злочинця.
- Варто погодитися з думкою багатьох вітчизняних вчених, які вважають, що немає людей, приречених на вчинення злочинів, злочинцями вони стають внаслідок дефектів їх соціалізації

- Особі злочинця притаманний комплекс ознак, які можуть бути використані в процесі розслідування.
- Ці ознаки накопичуються поступово, тривалий час, коли кількісні показники негативних рис перетворюються у нові негативні якості, що набувають суспільної небезпечності, зумовлюють криміногенну мотивацію і у певний момент реалізуються у вчиненні злочину .
- Виділяють такі основні групи ознак:
 - 1) соціально-демографічні;
 - 2) кримінально-правові;
 - 3) соціальні ролі і статус;
 - 4) морально-психологічні характеристики.
- **Оскільки корупційна злочинність є різновидом злочинності, то осіб, що здійснюють ці злочини можна характеризувати за всіма переліченими ознаками.**

- До соціально-демографічних ознак особи злочинця належать вік, стать, освіта, місце народження і проживання, громадянство та інші відомості демографічного характеру. Ці ознаки характерні будь-якій особі і самі по собі не мають кримінологічного значення. Але взяті у великій сукупності на рівні злочинності взагалі або на рівні окремого виду злочинів і піддані статистичній обробці у порівнянні з даними офіційної демографічної статистики, вони містять цінну кримінологічну інформацію про особу злочинців .
- Так, аналізуючи таку ознаку, як стать, можна побачити, що більшу частину осіб, що вчиняють корупційні злочини, становлять чоловіки, оскільки переважна більшість відповідальних посад займається саме ними.
- Проте особливістю корупційних є відносно велика питома вага жінок (їх частка у цих злочинах у 4-6 разів перевищує загальні тенденції цього показника серед інших видів злочинів). Це пов'язано з переважною кількістю жінок серед працівників сфери господарського управління, торгівлі, освіти, медичного та побутового обслуговування тощо, де вчиняється велика кількість службових злочинів.

- Для корупційних злочинів характерною є та обставина, що їх вчиняють особи у більш зрілому віці, переважно старші 30 років. Це пояснюється віковою зайнятістю осіб, що працюють на відповідних посадах. Зокрема, особи призначаються на посаду, пов'язану з матеріальною відповідальністю, тільки тоді, коли вони мають достатній трудовий стаж і життєвий досвід. Крім того саме для цієї вікової групи, що складає основну масу державних службовців, найбільш гостро стоять різні майнові питання, які вони намагаються вирішити шляхом незаконного використання можливостей своєї посади.
- *Як правило, у суб'єктів корупційних злочинів спостерігається досить високий освітній та інтелектуальний рівні, що обумовлюється характером службової діяльності та особливостями посад, які вони обіймають. В даному аспекті, як бачимо, спірною є теза про те, що «чим вищий освітній і культурний рівень населення, тим нижчий рівень злочинності».*
- Крім того, в багатьох випадках підвищення професійного рівня, яке вимагається потребами ефективного виконання посадових обов'язків, може мати також негативний наслідок, а саме: удосконалення способів вчинення корупційних злочинів, підвищення характеру та ступеня їх суспільної небезпеки.

- **Кримінально-правова характеристика особи злочинця** – це дані не лише про склад вчиненого злочину, а й про спрямованість і мотивацію злочинної поведінки, одноособовий чи груповий характер злочинної діяльності, форму співучасті (виконавець, організатор, підмовник, пособник), інтенсивність кримінальної діяльності, наявність судимостей тощо.
- Оскільки корупційні злочини характеризуються в більшості випадків (окрім недбалості) як корисливі злочини, то цілі і мотиви осіб, що вчиняють ці діяння, направлені на особисте збагачення, отримання матеріальних і нематеріальних благ, задоволення іншого майнового інтересу.
- Як правило, корупційні злочини мають одноособовий характер, але враховуючи те, що останнім часом корупція та хабарництво стали невід’ємними елементами організованої злочинності, можна констатувати все частіше залучення злочинними організаціями службовців державних органів, посадових осіб приватних структур у свою протиправну діяльність.

- Якщо говорити про судимість, то за даними кримінологічних досліджень для даної категорії злочинних діянь властиво вчинення злочину вперше.
- **Так, раніше засуджені, наприклад, за хабарництво серед усіх засуджених не перевищують 5 %. Поясненням цього, з одного боку, може бути встановлення законодавчих обмежень для посадових осіб різних рівнів при зайнятті ними певних посад.**
- З іншого боку, зважаючи на високий рівень латентності корупційних злочинів, можна припустити, що ця цифра є сумнівною, оскільки за деякими даними кожний засуджений за такого роду діяння був викритий в середньому лише на двадцятому випадку одержання хабара.

- Розглядаючи таку ознаку як соціальний статус особи, її становище та соціальні функції у системі суспільних відносин, слід сказати, що корупційні злочини вчиняються лише при наявності у суб'єкта злочину владних повноважень. Тобто особа може зловжити владою або службовим становищем, використати їх в особистих інтересах або інтересах третіх осіб, лише будучи офіційно наділеною ними. При цьому залежно від посади, яку особа обіймає, сфери її діяльності, рівня органу, в якому вона працює, характеру повноважень безпосередньо залежить характер злочинного діяння та його наслідки, а також реальна можливість притягнення особи до відповідальності за вчинений посадовий злочин.
- Адже особа, наділена владними повноваженнями, має можливість не лише зловживати ними для задоволення своїх чи потреб інших осіб, а й використовувати їх для захисту від дії закону, застосування правоохоронними органами антикорупційного законодавства щодо неї або інших осіб. При цьому чим вищу посаду особа обіймає, тим більше можливостей у неї є для нейтралізації заходів соціального контролю .
- Також слід пам'ятати, що у посадових осіб індивідуальні психічні якості тісно переплітаються з набутими соціальними характеристиками, до яких відносяться посадові функції, повноваження, фактори групового спілкування.

- Аналізуючи звіт Міністерства юстиції України році завдяки зусиллям органів внутрішніх справ та прокуратури до кримінальної відповідальності за вчинення корупційних злочинів найбільше було притягнуто посадових осіб органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Характерною особливістю є те, що більшість із них (55,6 %) притягнуто за хабарництво.
- Ще однією негативною тенденцією боротьби з корупційними злочинами в сучасній Україні є її спрямованість переважно на низові ланки державного апарату та місцевого самоврядування. Турбота працівників поліції в першу чергу про показники своєї діяльності, а не про підвищення ефективності боротьби зі злочинністю, а також корупція в самих правоохоронних органах, призводять до того, що до відповідальності притягуються в основному посадові особи нижчих рівнів державних чи приватних структур, які мають найменший посадовий імунітет, і яким не завжди вистачає владних та інших повноважень для того, щоб уникнути відповідальності. Справи ж стосовно народних депутатів, міністрів, заступників, керівників в Україні порушуються дуже рідко. Це як правило або дуже резонансні справи, які важко приховати від суспільства та ЗМІ, або справи, які навмисно порушуються для усунення «конкурентів».

- Соціальний статус посадовця також впливає на характер вчинюваного ним злочину. Іншими словами, **чим вищу посаду обіймає особа і значнішими повноваженнями вона наділена, тим не безпечнішим може бути вчинене нею протиправне діяння.** Серед суб'єктів посадових злочинів нижчих рівнів перше місце займають працівники, які безпосередньо несуть матеріальну відповідальність за майно, що їм доручене. Представники низових ланок державного апарату та місцевого самоврядування найбільш схильні до незаконного одержання матеріальних благ, незаконного сприяння з використанням свого службового становища в отриманні субсидій, дотацій, кредитів або пільг.
- Також сюди можна віднести корупційні відносини на побутовому рівні громадян у сфері обслуговування, медицини, освіти, які як правило проявляються у формі хабарництва у вигляді грошей чи матеріальних предметів – подарунків, матеріалізованих «подяк».
- Представники середнього рівня найчастіше незаконно сприяють фізичним або юридичним особам у здійсненні ними підприємницької діяльності, надають переваги під час підготовки і прийняття нормативно-правових актів чи рішень тощо. Дуже часто на цьому рівні хабарництво не обмежується грошовою чи матеріальною формою, йому притаманні вже інші, більш завуальовані форми «подяк», зустрічних дій, виражених у формі послуг, пріоритетних пропозицій, привабливих вакансій і т.д. Такі послуги (звичайно ж не зовсім законні) важче ідентифікувати та кваліфікувати як корупційні злочини, а відповідно важче і розслідувати їх.

- Нарешті, корупційні особи вищих щаблів політичної влади та суспільства вчиняють злочинні діяння, характерною ознакою яких є надання незаконного доступу до влади через високі посади, політичне лідерство тощо.
- При цьому не слід думати, що для такого рівня посадовців гроші зникають зі схем корупційних відносин, навпаки, гроші тут стають не просто великими, а дуже великими.
- Змінюються тільки технології їх отримання: від примітивних безпосередніх через хабар до завуальованих схем пропозицій, послуг, преференцій та опосередкованих форм у вигляді важелів влади. Такі дії важче піддаються кримінальній кваліфікації і ступінь їх небезпеки є набагато вищим, ніж у попередніх випадках.

- **Морально-психологічна характеристика особи злочинця** представлена особливостями її інтелектуальних, емоційних і вольових якостей. Так, інтелектуальні властивості передбачають рівень розумового розвитку, обсяг знань, життєвий досвід, широту поглядів, різноманітність інтересів тощо. Як правило корупційні злочини вчиняються особами, які мають достатньо високий рівень інтелекту і обсяг знань, який допоміг зайняти відповідну посаду, а також великий життєвий і професійний досвід. *Лише у випадках службової недбалості можна говорити про недостатню кваліфікацію кадрів, відсутність належної професійної підготовки чи компетентності.*
- Моральні властивості включають переконання, духовність, погляди, установки та цінності особи. Кримінологічні дослідження показують, що дуже часто особи, які вчиняють корупційні злочини, характеризуються високим рівнем пристосованості до різноманітних соціальних ситуацій та їх змін, краще орієнтуються в соціальних нормах і вимогах, добре контролюють свою поведінку. їм не властива агресивність та імпульсивність поведінки, вони комунікабельні, здатні ефективно встановлювати соціальні контакти, у багатьох із них зустрічаються такі риси як прагнення до лідерства, потреба у суспільному визнанні, їх особистісний профіль суттєво не відрізняється від законослухняних громадян. Такі особи позитивно характеризуються у суспільстві, ведуть «гідний» спосіб життя, займаються доброчинністю, користуються повагою громадян. Та попри це зловживають наданими їм повноваженнями, беруть, а іноді і самі дають хабарі тощо.

- Підсумовуючи слід також зазначити, що корупція є особливо гострою проблемою для тих країн, які перебувають на етапі трансформації (переходу) від одного типу політичної системи до іншої (від соціалістичної системи до демократичної країни з ринковою економікою). Цей перехідний період відзначається розбалансованістю різних елементів державного механізму, які перебувають або в стані стагнації, або у стані періодичних криз і конфліктів. Тому для запобігання корупційній злочинності слід продовжувати демократичні зміни, які відбуваються в Україні.
- **Такі зміни, насамперед, мають бути відображені в новій антикорупційній політиці Української держави, яка має передбачати ефективні механізми запобігання та протидії корупційним діянням, що безумовно сприятиме розвитку у суспільства «нульової» толерантності до проявів активної і пасивної корупції, а також становленню України, як демократичної, правової та соціальної держави.**

Дякую за увагу!